

Spits havikskruid in Noord-Limburg: tachtig jaar onopgemerkt?

I. Niemeijer, Prins Mauritsstraat 8, 6576 AC Ooij

In 2005 werd in het noordelijkste deel van de provincie Limburg de flora gekarteerd, van de provinciegrens bij Mook tot aan de Siebengewaldse weg bij Nieuw Bergen, en vanaf de Kerkstraat bij Bergen tot aan de oever van de Maas. Hoewel het gaat om het karteren van zogenaamde 'witte gebieden' levert dit toch af en toe een waarneming op van een zeldzame soort. Zo werd in 2005 in de omgeving van Middelaar een exemplaar van Spits havikskruid (*Hieracium lactucella*) gevonden. Deze zeldzame soort geldt al bijna 80 jaar als uitgestorven in Noord-Limburg. In 2008 stond hij er nog steeds. De vraag is waar dit eenzame exemplaar vandaan komt en of er kansen zijn op uitbreiding.

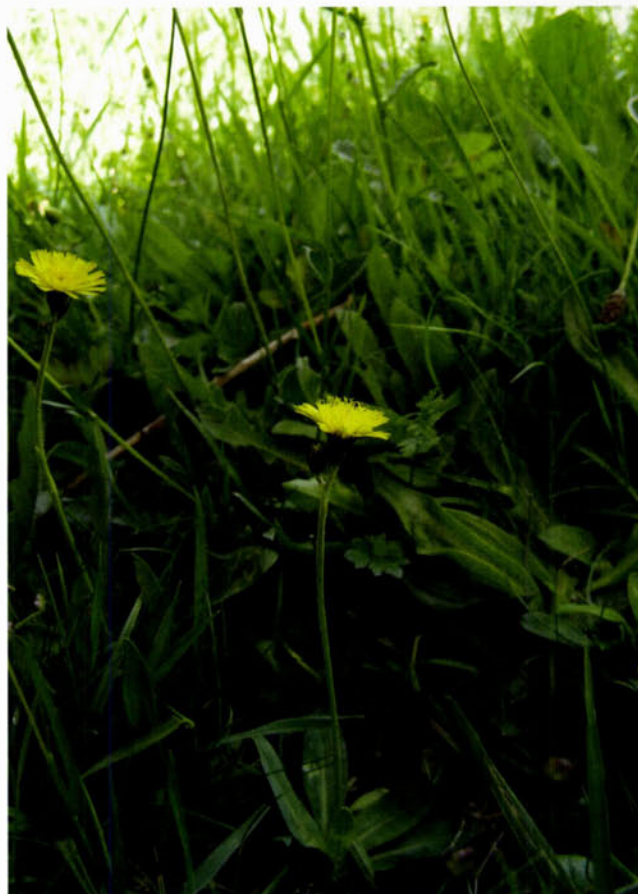
STANDPLAATS

Spits havikskruid [figuur 1] is een soort die de laatste vijftig jaar dramatisch is afgenomen (WEEDA *et al.*, 1991). Het is een plant van zonnige, grazige plekken op matig voedselrijke, meestal leemhoudende bodem. In Zuid-Limburg wordt zij aangetroffen in vochtig en schraal grasland, in beekdalen, in glooiende weilanden en een enkele maal op veen. In het rivierengebied wordt zij sporadisch aangetroffen op dijken en in bermen (WEEDA *et al.*, 1991). In Middelaar staat Spits havikskruid in een berm van een landbouwpad, net buiten het raster van een weiland en daardoor buiten het bereik van grazers [figuur 2]. Ernaast loopt een rechtgetrokken beek met een onverhard talud. Spits havikskruid staat in een vegetatie waarin Geel walstro (*Galium verum*) aspect bepalend is. Verder groeit er onder andere Bochtige klaver (*Trifolium medium*), Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*), Gewoon biggekruid (*Hypochaeris radicata*), Gewoon duizendblad (*Achillea millefolium*), Glanshaver (*Arrhenatherum elatius*) en een struisgras (*Agrostis spec.*) [tabel 1]. Van een volwaardig, intact vegetatietype is geen sprake. Hooguit blijkt uit de plantensoorten het zonnige, enigszins schrale karakter van de ingang van het weiland. Syntaxonomisch gezien staat de opname van de groeiplaats op de grens van het Verbond van Gewoon struisgras (PLANTAGINI-FESTUCION) en de Glanshaverorde (ARRHENATHERETALIA) (schriftelijke mededeling E. Weeda). Het Verbond van Gewoon struisgras behoort tot de Klasse der droge graslanden op zandgrond (KOELERIO-CORYNEPHORETEA) en omvat min of meer gesloten, grazige, schrale, meestal kruidenrijke en vaak ook mosrijke begroeiingen met een bescheiden aandeel van eenjarigen. De Glanshaverorde behoort tot de Klasse der matig voedselrijke graslanden (MOLINIO-ARRHENATHERETEA) en omvat hooi- en wei-

landen op humeuze, vochtige tot vrij droge, doorgaans voedselrijke klei- en zavelgronden (SCHAMINEÉ *et al.*, 1996).

VERSPREIDING IN LIMBURG

In Limburg is het aantal groeiplaatsen van Spits havikskruid sterk afgenomen (WEEDA *et al.*, 1991). De soort is momenteel bekend van 28 kilometerhokken in de provincie (PROVINCIE LIMBURG, 2008), waarvan de vindplaats bij Plasmolen de enige in Noord-Limburg is. Volgens MENNEMA *et al.* (1985) was het eind jaren zeventig een algemene verschijning ten zuiden van de Waal, tussen Nijmegen en Boxmeer. In de directe omgeving van de vindplaats bij Middelaar werd Spits havikskruid in het verleden ook aangetroffen. De Flora van Nijmegen en Kleef 1800-2006 (DIRKSE *et al.*, 2007) vermeldt zes waarnemingen van eind negentiende, en begin twintigste eeuw. Het Koningsven wordt met name genoemd. Dit voormalige veengebied ligt hemelsbreed op twee kilometer afstand van de vindplaats in Middelaar. Het werd in de jaren dertig van de twintigste eeuw ontgonnen.

FIGUUR 1

Spits havikskruid (*Hieracium lactucella*) (foto: G. Verschoor).

FIGUUR 2

Standplaats van Spits havikskruid (*Hieracium lactucella*) in Middelhaar in 2008. De soort staat net buiten het raster van het weiland en daardoor buiten het bereik van grazers (foto: I. Niemeijer).

voor anderhalf jaar eerder was afgegraven tot op het witte zand. In het halfopen terrein groeide tussen de berken (*Betula spec.*), Canadese fijnstraal (*Conyza canadensis*) en Grijs kronkelsteeltje (*Campylopus introflexus*) een kleine populatie van de soort met vier tot zes plantjes en vier bloeistengels (schriftelijke mededeling J. Hannen). Waarschijnlijk is het zaad dat deze plantjes heeft opgeleverd afkomstig uit een populatie uit het aangrenzende Elmpter Wald net over de grens met Duitsland.

Een goede omschrijving van het Koningsven is te vinden in BRINKHOF (2006).

Van de overige kilometerhokken in Limburg bevinden er zich 25 in het uiterste zuiden van Zuid-Limburg, grofweg tussen Slenaken, Vaals, Simpelveld en Mechelen. Dan zijn er nog twee kilometerhokken met Spits havikskruid in het midden van Zuid-Limburg, namelijk in een holle weg bij Nagelbeek met 26 tot 100 exemplaren en een vindplaats met één tot tien exemplaren langs de rand van een weiland tussen Valkenburg en de A79. In Zuid-Limburg wordt de soort aangetroffen in een graslandtype dat het midden houdt tussen een kamgrasweide en heischraal grasland. Binnen deze lage vegetatie koloniseert zij de open gegraasde en open getrapte plekjes met haar lange uitlopers (SCHAMINÉE *et al.*, 1996). Vrijwel alle waarnemingen in Zuid-Limburg zijn gedaan tijdens de provinciale karteringen van 1994 en 1995. De komende jaren wordt Zuid-Limburg opnieuw geïnventariseerd. Dan zal blijken of alle oude groeiplaatsen nog bestaan.

In Midden-Limburg waren in de periode 1983-2006 geen vindplaatsen bekend van Spits havikskruid (PROVINCIE LIMBURG, 2008). De openbare gegevensbank van Waarneming.nl vermeldt voor 2007 een nieuwe vindplaats bij Asenray op ongeveer twee kilometer afstand van Roermond en één kilometer afstand vanaf de grens met Duitsland. De plant stond op een voormalig akkergebied waar de bouw-

HERKOMST EN TOEKOMST

Verspreiding vanuit tuinen kan niet helemaal worden uitgesloten, maar Spits havikskruid is geen tuinplant, in tegenstelling tot zijn naaste verwant Oranje havikskruid (*Hieracium aurantiacum*). Een theoretische mogelijkheid is dat zaden van Spits Havikskruid uit de diepere ondergrond omhoog zijn gewoeld, waarna ze konden kiemen. Het exemplaar bij Middelhaar stond precies op een kleine mierenhoop, vermoedelijk van de Gele weidemier (*Lasius flava*). Misschien hebben deze mieren met hun gegrave wat zaden uit de jaren dertig van de vorige eeuw omhoog gebracht. Spits havikskruid heeft echter kortlevend zaad. Na één jaar gaat de kiemkracht al verloren (OOSTENBRUGGE *et al.*, 2003). Daarom is het meer waarschijnlijk dat Spits havikskruid al die jaren onopgemerkt is gebleven tussen het geel van het alom aanwezige Geel walstro. In een straal van zeker vijftien kilometer rondom deze locatie is geen andere vindplaats van Spits havikskruid bekend, ook niet uit aangrenzend Duitsland (DIRKSE *et al.*, 2007).

Los van de herkomst van het zaad is het onzeker of het Spits Havikskruid zich erg lang zal handhaven. In 2007 was er één uitloper bij gekomen, maar in de nabije omgeving werden geen nieuwe (kiem)planten gevonden. In 2008 had de plant zich vegetatief verder uitgebreid en stonden er tien kleine plantjes omheen. Er waren

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Bedekking	Fenologische toestand
struisgras	<i>Agrostis spec.</i>	2b	v
Glanshaver	<i>Arrhenatherum elatius</i>	+	fl
Duizendblad	<i>Achillea millefolium</i>	1	fl
Rapunzelklokje	<i>Campanula rapunculus</i>	1	fl
streepzaad	<i>Crepis spec.</i>	+	v
Geel walstro	<i>Galium verum</i>	1	fl
Hondsdrif	<i>Glechoma hederacea</i>	+	v
Spits havikskruid	<i>Hieracium lactucella</i>	r	fl
Gewoon biggekruid	<i>Hypochaeris radicata</i>	+	fl
Grote weegbree	<i>Plantago major</i>	1	v
Zomereik	<i>Quercus robur</i>	r	k
Kruipende boterbloem	<i>Ranunculus repens</i>	+	v
Bochtige klaver	<i>Trifolium medium</i>	r	fl

TABEL 1

Vegetatieopname van de locatie met Spits havikskruid (*Hieracium lactucella*) in Middelhaar, 10 augustus 2005. Bedekking kruidlaag: 90%, hoogte kruidlaag: 20 cm en grootte proefvlak: 1 bij 0,4 m. Verklaring bedekking: r: één exemplaar; +: twee tot vijf exemplaren; 1: 6-50 exemplaren; 2b: bedekking 12,5-25%. Verklaring fenologische toestand: fl: bloeiend; v: vegetatief; k: kiemplant.

geen bloeistengels aanwezig. Volgens WEEDA *et al.* (1991) is de soort afhankelijk van kruisbestuiving. Dat maakt de vooruitzichten er niet heel rooskleurig op voor dit enkele exemplaar. Wellicht dat deze waarneming van Spits havikskruid ons slechts als signaalsoort dient; als stille getuige uit een botanisch rijk verleden.

DANKWOORD

Met dank aan Douwe Schut en Eddy Weeda voor het lezen van eerdere versies en hun commentaar.

Summary

HIERACIUM LACTUCELLA IN THE NORTHERN PART OF LIMBURG: OVERLOOKED FOR EIGHTY YEARS?

In 2005, one specimen of *Hieracium lactucella* was discovered in the village of Middelaar, in the northern part of the Dutch province of Limburg, after the species had apparently been extinct in this part of Limburg for nearly 80 years. The location was close to the Koningsven, a former peatland area which was reclaimed in the 1930s and has been cultivated since 1935. It is unclear whether the species has been present but overlooked ever since, or has recently grown from seeds dating from the 1930s. Since the seeds of *Hieracium lac-*

tucella do not retain their germinative power for long, however, the latter option is most unlikely. Since 2005, the plant has formed new vegetative stolons. Unfortunately, there are still no signs of reproduction.

Literatuur

- BRINKHOF, H.W.K., 2006. Het Koningsven, een voormalig veengebied van weergalozeschoonheid. Vertaling van een artikel uit 1926 van Hans Höppner. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(5):116-124.
- DIRKSE, G.M., S.M.H. HOCHSTENBACH & A.I. REIJERSE, 2007. Flora van Nijmegen en Kleef, 1800-2006. Uitgeverij het Zevendal, Mook.
- MENNEMA, A., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & A.J. PLATE, 1985. Atlas van de Nederlandse flora. Deel 2.

zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema/Holkema, Utrecht.

- OOSTENBRUGGE, R. VAN, W. GEERSEMA & M.J.S.M. REIJNEN, 2003. Beleidswijzigingen EHS 2003. Bijlage 2. Zaadbank en vertraging van realisatie EHS. Alterra, Wageningen.
- PROVINCIE LIMBURG, 2008. Natuurgegevens Provincie Limburg, 1983-2007. Openbare gegevens Flora en vegetatie, op te vragen via de website van de Provincie Limburg. September 2008. <http://broedvogels.limburg.nl/site/planten/start.HTM>.
- SCHAMINÉE, J.H.J., A.F.H. STORTELDER & E.J. WEEDA, 1996. De vegetatie van Nederland. Deel 3. Graslanden, zomen en droge heiden. Opulus Press, Uppsala/Leiden.
- WEEDA, E.J., R.WESTRA, C. WESTRA & T.WESTRA, 1991. Nederlandse oecologische Flora deel 4. IVN, Vara/Vewin, Amsterdam.

BOEKBESPREKINGEN

DE GROTE PADDENSTOELEN-GIDS VOOR ONDERWEG

GERHARDT, E., 2008. Geheel herziene editie. Tirion Uitgevers B.V., Baarn. 712 pagina's. ISBN 978 90 5210 726 4. Prijs € 29,95. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Tussen augustus en november waren we onafscheidelijk; "De Grote paddenstoelengids voor onderweg" en ik, met zijn rode, stevige harde kaft, zijn duidelijke foto's en goede soortbeschrijvingen. Helaas, te intensief gebruik deed mij besluiten dat deze fantastische veldgids aan vervanging toe was. Mijn oog viel op diverse andere gidsen, maar niets kon tippen aan dit boek. Sinds kort is een herziene versie van mijn goede oude 'Gerhardt' op de markt. Helaas is de hardback vervangen door een zachte kaft met een plastic hoesje en ik weet nu al dat hij weer net zo intensief gebruikt zal worden en na enkele jaren ook weer aan vervanging toe zal zijn. De inhoud is echter sterk verbeterd. Een van die verbeteringen is dat de verspreiding nu beter is toegespitst op Nederland en België. Dit is de verdienste van de Nederlandse Mycologische Vereniging, onder meer in de persoon

van Eef Arnolds die de bewerking van deze editie op zich nam. Ten opzichte van de eerste editie is ook een aantal onduidelijke foto's vervangen. Na enkele korte inleidende teksten over het gebruik van het boek, de bescherming en het verzamelen van paddenstoelen, volgt een bespreking van de soorten. Per pagina worden telkens drie soorten afgebeeld met duidelijke foto's die bijna allemaal

op de natuurlijke standplaats zijn genomen. De beschrijvingen geven telkens de meest essentiële informatie die nodig is om de soort te determineren. Hiertoe behoren de grootte, de kleur en de opbouw van de lamellen. Voor de gevorderde mycoloog wordt ook informatie gegeven over de grootte, kleur en vorm van de sporen. Achterin het boek is van een aantal soorten een tekening van de sporen afgebeeld. Daarna volgt een stukje over de periode waarin de soort te verwachten is, over zijn standplaats en over de verspreiding. Onder de noemer opmerkingen worden verschillen met gelijkende soorten, extra informatie over eetbaarheid danwel giftigheid en andere wetenswaardigheden opgesomd. Helaas is een aantal soorten dat in onze contreien niet voorkomt in de gids blijven staan. Mijsn inziens had de uitgever deze soorten er uit kunnen halen en kunnen vervangen door andere hier wel voorkomende soorten. Zo is jammer genoeg een aantal in Limburg en het aangrenzende buitenland algemeen voorkomende soorten aardsterren, mijn favoriete soortgroep, niet met een afbeelding opgenomen. De summier beschrijving van deze padden-

stoelen volstaat helaas niet voor een overtuigende soortdeterminatie. Ondanks enige kritische kanttekeningen kan ik iedereen deze gids meer dan aanraden. Zelden verscheen er een dusdanig complete en actuele veldgids om de moeilijke soortgroep van paddenstoelen eenvoudig op naam te brengen.

OLAF OP DEN KAMP

STEENUILEN

BEERSMA P, W. BEERSMA & A. VAN DEN BURG, 2007. Roodbont Uitgeverij, Zutphen. 120 pagina's, gebonden. ISBN 978 90 8740 0088. Prijs € 19,95. Verkrijgbaar in de boekhandel.

